

Aalkoe-almetjh
jih demense
Noerhtelaantine

Nordens
velferdssenter

Aalkoe-almetjh j'ih demense Noerhtelaantine

Bæjhkoehtæjja
Nordens välfärdscenter
© njoktjen 2020

Prosjekten åvtehke: Lars Rottem Krangnes

Tjælije: Lars Rottem Krangnes

Åejviebæjhkoehtæjja: Eva Franzén

Grafihken hammoedimmie: Joakim K. A. Johansson

Illustrasjovnh: Carl-Johan Utsi, Alamy Stock Photos

Nordens välfärdscenter
Box 1073, SE-101 39 Stockholm
Guessiesijjie: Drottninggatan 30
Tel: +46 8 545 536 00
info@nordicwelfare.org

Nordens välfärdscenter
c/o Folkhälsan
Topeliusgatan 20
FI-00250 Helsingfors
Tel: +358 20 741 08 80
info@nordicwelfare.org

Gåarede bæjhkoehtimmiem veedtjedh daestie
nordicwelfare.org/publikationer

Sisvege

Åvtebaakoe	5
Bahtseme daajroevåaroemasse	8
Aalkoe-almetjh Noerhtelaantine	8
Aalkoe-almetjh jìh demense	9
Aalkoe-almetjh, demense jìh noerhtelaanti tryjjesvoetesiebriedahkh	10
Aalkoe-almetjeperspektijve noerhtelaanti laavenjostosne demensen bijre	16
Haestemh jìh raeriestimmieh barkoe-tjåanghkoedåehkijste voestes noerhtelaanti konferansesne aalkoe-almetji jìh demensen bijre	19
Haesteme 1	19
Faatoes daajroe reaktaj bijre jìh ulmien bijre dejstie, tjìelti jìh reakta-aajhteri luvnie	19
Raeriestimmie	20
Haesteme 2	21
Faatoes giele- jìh kultuvremaahtoe tjìeltine	21
Raeriestimmie	21
Haesteme 3	22
Faatoes òirregh biejjieladtje barkosne jìh òirregh juktie barkoem evtiedidh.....	22
Raeriestimmie	22
Haesteme 4	23
Guktie laavenjostojne jåerhkebe aalkoe-almetji jìh demensen bijre?.....	23
Raeriestimmie	23
Lidteratuvre	26
Policytjaatsegh jìh web-vierhtieh	28

Åvtebaakoe

Noerhtelaanti laavenjostoe sosijaalepolitihkeles gyhtjelassi bijre aalkoe-almetjeperspektijvesne lea hijven vuesiehtimmie noerhtelaanti nåhtose: Daate lea naa smaave dâehkiej bijre, laantine mah jeenjemasth haestemh juekieh goh årroj mah ahkedh bâarasâbpoe sjidtieh, barkijh fââtesieh jïh stoerre geografeles gâhkoeh.

Noerhtelaanti laavenjostoe demensesuerkesne, maam Nordens välfärdscenter / Noerhtelaanti tryjjesvoetejarng ektede, lea vuesiehtamme daerpies aktem daajroebaaselinjam tseegkedh, dååjrehtimmieh öörnegem mietie juekedh jïh areenam sjugniedidh juktie digkiedidh mij lea hijven sujhteme jïh hokse saemide jïh inuihtide demensine. Dotkeme jïh tjïelke daajroe fââtese sujhtemen jïh hoksen bijre saemide jïh inuihtide demensine, men dovne Såevmesne, Nöörjesne, Sveerjesne jïh Kruanalaantesne såemies

Daate reektehtse konklusjovnh jïh raeriestimmieh dâehkiebarkojste iktede dennie voestes noerhtelaanti konferansesne aalkoe-almetji jïh demensen bijre. Noerhtelaanti tryjjesvoetejarng, Regijovne Jiemhte/Herjedaelie jïh saemien heevehtimmiejaepie Staare 2018 konferansem Staaresne öörnedi tjaktjen 2018. Konklusjovnh jïh raeriestimmieh leah vuesiehtimmien gaavhtan mah tjïelke råajvarimmieh jïh jarkelimmieh mah leah daerpies ihke almetjh aalkoe-almetjemaadtojne jïh demensine edtjeh buerebe dårjoem jïh hoksehtimmieh åadtjodh noerhtelaanti tjïeltine, guktie maehthebe daajroem juekedh tjïelti jïh laanti dåaresth jallh guktie mahta orre daajroem dennie praktikheles barkosne sjïehtesjidh. Noerhtelaanti tryjjesvoetejarng lea barkoedâehkiej vuajnoeh iktedamme, men mijjen bieleste ibie naan prioriteradimmieh jallh juvnehtimmieh vueseht.

Noerhtelaanti tryjjevoetejarngen stilleme lea viehkiehtidh råajvarimmide tryjjesvoetesuerkesne Noerhtelaantine evtiedidh viehkine daajroem iktedidh jïh geerjehtidh jïh areenah viermide jïh dotkemelaavenjostose sjugniedidh. Gijren 2019 akte orre noerhtelaanti viermie tseegkesovvi suerkesne aalkoe-almetjh jïh demense, tjirkijigujmie åejvieladtjijste, dotkijigujmie jïh

barkijigujmie sujhteme- j̄ih hoksebarkojne, S̄åevmeste, N̄öörjeste,
Sveerjeste j̄ih Kruanalaanteste.

Daate reektehtse edtja v̄aaroeminie årrodh digkiedæmman
prioriteradimmiej bijre noerhtelaanti laavenjostosne aalkoe-almetji
j̄ih demensen bijre, j̄ih aaj goh digkiedimmie voenges sijjine j̄ih
laantine r̄aajvarimmiej bijre t̄j̄ielten j̄ih nasjonaale daltesisnie. Juktie
v̄aaromem raeriestimmide vedtedh reektehtse daajroev̄aaroeminie
aalka aalkoe-almetji j̄ih demensen bijre.

Eva Franzén
Direktöore
Nordens välfärdscenter

Lars Rottem Krangnes
Projekten åvtehke

Bahtseme daajroevåaroemasse

Aalkoe-almetjh Noerhtelaantine

Noerhtelaantine göökte aalkoe-almetjh gååvnesieh: saemieh Såevmesne, Nöörjesne jih Sveerjesne jih inuihth Kruanalaantesne. Saemien reeremedajvh Noerhtelaantine leah njieljie tjielth Såevmesne¹, 12 tjielth Nöörjesne jih 25 tjielth Sveerjesne, jih dej gaskem åejviestaare Stuehkie lea akte dejstie. Ij naan byögkeles taalh gååvnesh man gellie saemieh mah Noerhtelaantine årroeh, men akte siejhme aarvehtse lea 50 000 – 65 000 Nöörjesne, 20 000 – 40 000 Sveerjesne jih medtie 8000 Såevmesne. Lissine ovrehte 2000 saemieh Russlaantesne årroeh. Kruanalaantesne inuihth leah jienebelåhkoe, medtie 87 prosentth ånnetji vielie goh 56 000 årroejjstie.

Sjiere krievenassh akten tjieltese biejesuvvieh mij lea saemien gielen reeremedajve Såevmesne, Nöörjesne jallh Sveerjesne, men joekehts krievenassh laanti gaskem. Vuesiehtimmien gaavhtan saemieh maehtieh reaktam utnedh aarhskuvlese jih båeriesalmetjehoksese ellieslaakan jallh åajvahkommes saemiengielesne, jih reaktam utnieh sijjen gielem nuhtjedh gosse tjieltine jih åejvieladtjigujmie dajvesne gaskesedtieh.

Saemieh jih inuihth aalkoe-almetjinie ryöknesuvvieh gaajhkijste noerhtelaantijste, men ajve Nöörje jih Danmarkke lea EN-årganisasjovnen ILO:n konvensjovnem nr. 169 [Indigenous and Tribal Peoples Convention](#) jáåhkesjamme, jih stoerre joekehtsh guktie laanth årganiseradieh jih tjirrehtieh aalkoe-almetji reaktah riektesisnie. [FN:s globala mål för hållbar utveckling jih utvecklingsagendan Agenda 2030](#) leah faamosne gaajhkide Noerhtelaantide. Daesnie aalkoe-almetjh jih almetjh funksjovnegiehpiedimmie åvtese lutnjesuvvieh goh prioriteradamme dåehkieh.

---

¹ Utsjoken tjielte Såevmesne saemiengieleldh tryjjesdienesjh åasta göökte tjieltijste noerhte Nöörjesne.

Saepmien² jìh Kruanalaanten histovrije dovne hedtieh jìh joekehtsh àtna kolonijehistovrijinie aalkoe-almetjesiebriedahkine veartenen jeatjah bieline. Joekoen dan noerhtelaanti bealan Saepmeste daan beajjetje siebriedahke jìh nasjonaalestaati tryjjesvoetesysteeme jeatjahlaakan vâájnoe jis aalkoe-almetjedajvigujmie vierteste daan beajjetje USA:sne jallh Australijinie.

Akte ektie faktovre gaajhkine jalletje laantine aalkoe-almetjigujmie lea gellie almetjh aalkoe-almetjemaadtojne leah stoorrestaaride jáhteme dej minngemes 50 60 jaepiej. Desnie maehtieh akte eevre ovvâájnoes unnebelâhkoe árrodh.

Aalkoe-almetjh jìh demense

Prinsihpesne ij leah naan tjâenghkies dotkeme jallh daajroe guktie lea saemiejgujmie jìh inuhtigujmie demensine Noerhtelaantine, jallh man jìjnje demense lea nasjonaale daltesisnie almetji gaskem aalkoe-almetjemaadtojne. Dihte juhtije [dotkemeprojekte HALDI \(2018- 2019\)](#) Upmejen universiteetesne Sveerjesne aajkojne àtna aktem voestes goerehtallemem darjodh, gaskem jeatjah man jìjnje lea dejstie joekehts neurodegeneratijve tsiehkijste saemiej jìh daaroj luvnie sveerjen bielesne Saepmeste.

Unnebe goerehtimmieh, vuesiehtimmien gaavhtan Kanadeste jìh Australijistie, maahta vuesiehtidh almetjh aalkoe-almetjemaadtojne daamtajâbpoe demensem áadtjodh goh jienebelâhkoen árrojh³. Doh goerehtimmieh mah leah dorjesovveme jeerehte læjhkan dovne hammoedimmien jìh illedahken bijre.⁴ Akte goerehtimmie Kanadeste jaepeste 2013 vuesehte ij leah ajve vielie demense almetji luvnie mah gohtjesuvvieh first nations laantesne, men aaj dah mah demensem áadtjoeh skiemtjine sjidtieh ovrehte luhkie jaepieh

---

² Saepmie lea dihte dajve gusnie saemieh orreme histovrijen tjìrrh. Dajven ij naan byjjes raasth.

³ Jacklin K. et.al.: [The Emergence of Dementia as a Health Concern Among First Nations Populations in Alberta, Canada](#). *Canadian Journal of Public Health* 104 (1). 2013; Mayeda E. et.al.: [Inequalities in dementia incidence between six racial and ethnic groups over 14 years](#). *Alzheimer's & Dementia* 12 (3). 2016; Smith K. et.al.: High prevalence of dementia and cognitive impairment in Indigenous Australians. *Neurology* 71 (19). 2008.

Warren, L. A. et. al.: Prevalence and incidence of dementia among indigenous populations. A systematic review. *International Psychogeriatrics* 27 (12). 2015.

⁴ Warren, L. A. et. al.: Prevalence and incidence of dementia among indigenous populations. A systematic review. *International Psychogeriatrics* 27 (12). 2015.

aarebi, jìh jienebh àlmah goh nyjsenæjjah mah diagnovsem⁵ àadtjoeh.

Globaale daltesisnie aalkoe-almetji lea nàakebe healsoe viertiestamme jienebelåhkoen årrojigujmie seamma dajvesne⁶, mij aaj tsavtsa man jijnje demense lea jìh faalenasse reaktoe sujhtemasse hijven kvaliteeteste. Faktovrh mah sjierelaakan aalkoe-almetji healsoem tsevtsieh, leah seapan aaj akte fãantoe mah àvteste vielie demense dej luvnie gãåvnese.

Daelie vielie dotkeme dorjesåvva aalkoe-almetji healsoe goh aarebi, men annje faatoes daajroe gãåvnese guktie bööremeslaakan heerrede jìh bãehtjerde, jallh sjiehtedamme sujhtemem aalkoe-almetjidie demensine vadta. Goerkese demenseste maakta jeatjahlaakan årrodh aerpievuekien aalkoe-almetjekultuvrine. Ij iktesth demensesymptovnh utnieh goh dåeriesmoere jallh dejtie symptovnide skiemtjelasese ektede. Jienebelåhkoesiebriedahken diagnosisteradimmiedirreggh, bìevneseråajvarimmieh, öörnedimmie sujhtemistie jìh dårjoe lihke fualhkan eah dagke juhtieh jis ij dejtie kultuvrese sjiehtedh.

Gaskenasjonaale viermie lea tseegkesovveme, [The International Indigenous Dementia Research Network](#) (IIDRN) dotkijidie, studeentide, skiemtjegåetide, aalkoe-almetje- jìh demenseaktöörìde, jìh dah mah meatan desnie USA:ste, Brasijleste, Kanadeste, Australijistie jìh Orre Zeelanteste bãetieh. Viermien aajkoe lea aktöörh àvtese lutnjedh mah aalkoe-almetjigujmie jìh demensine berkieh. Dotkijh viermesne fysiske jìh digitaale tjåanghkoeh utnieh juktie dotkemedæpiesvoeth digkiedidh, illedakh juekedh jìh laavenjostoem tseegkedh.

Aalkoe-almetjh, demense jìh noerhtelaanti tryjjesvoetesiebriedahkh

Saemiej jìh inuihti reaktah sujhteme- jìh hoksesuerkesne stuvresuvvieh gaskenasjonaale konvensjovnijste jìh nasjonaale

---

⁵ Jacklin K. et.al.: [The Emergence of Dementia as a Health Concern Among First Nations Populations in Alberta, Canada](#). Canadian Journal of Public Health 104 (1). 2013.

⁶ Anderson, Ian et. al.: Indigenous and tribal peoples' health (The Lancet-Lowitja Institute Global Collaboration). A population study. *The Lancet* 388. 2016.

laakevihtiestimmijste. Laaketjaeleme j̄ih ̄rganiseradimmie sk̄iemtjesujhtemistie j̄ih sosijaalediēnesjistie joekehtslaakan v̄å̄jnoeh ovmessie laantine j̄ih tj̄ieltine. Stoerre ḡieleldh j̄ih kulturelle jeerehth saemiej gaskem ovmessie bieline Noerhtelaantijste, j̄ih inuihth j̄ielieminie vuesiehtimmien gaavhtan dovne smaave siebriedahkine Kruanalaantesne j̄ih stoerrestaaresne Kōpenhamn.

Ij leah naan tj̄āenghkies guvvie guktie aalkoe-almetjh Noerhtelaantine tryjjesvoetedienesjh d̄å̄jroeh jallh nuhtjeh, men s̄åemies daajroe nasjonaale daltesisnie ḡå̄vnese. Jalhts positijve evtiedimmie orreme gelline suerkine annje heaptoeh ḡå̄vnesieh mah maehtieh stuerebe konsekvensh ̄adtjodh pr̄å̄sehke d̄āehkide. Juekemen gaavhtan voestessujhtemisnie, sj̄ieresujhtemisnie j̄ih sosijaalediēnesjisnie gaajhkine Noerhtelaantine maahta geerve ̄arrodh iktedamme r̄ajvarimmieh ̄adtjodh. D̄å̄rrehtimmie- j̄ih maahtoehaestemh faatoes kontinueteem sjugniedieh d̄isse mij edtja sujhtemem j̄ih hoksem ̄adtjodh.

Nōorjesne d̄ihte politihkeles ulmie orreme aktem kultuvrelle sj̄iehtedamme diēnesjem vedtedh saemien ̄arroejidie dej tseegkeme diēnesji sisnjeli buerebh goh diēnesjh evtiedidh mah leah sj̄iere dejtie saemien ̄arroejidie. Saemien ̄arrojh sujhtemem nuhtjeh seamma j̄ijnjem goh j̄ienebel̄ahkoen ̄arrodh, men ij leah dan madtjeles dejni viehkine mij vadtas̄avva. Ij v̄å̄jnh goh joekehtsh ḡå̄vnesh saemien ̄arrojh j̄ih j̄ienebel̄ahkoen ̄arrojh gaskem gosse lea healsoestatusen j̄ih sk̄iemtjelassel̄ahkoen bijre.

S̄åemies dotkijh tj̄iertestieh saemiej lea jeatjah goerkese healsoen, sk̄iemtjelasen j̄ih b̄āehtjierdimmien bijre goh j̄ienebel̄ahkoen ̄arrojh. Lidteratuvre aaj ḡå̄vnese mij tj̄ierteste saemieh vielie sk̄iemtjelasen j̄ih healsoen bijre soptsestieh jeatjah v̄uekiej tj̄irrh j̄ih viehkine metafovr̄ijste. D̄ihte m̄iele mij jeahta saamastallije almetjh ellen b̄ōōremes sijhtieh saemien barkijh gosse healsoe- j̄ih sujhtemediēnesjigujmie gaskesedtieh lea ̄ānnetji orrestamme urrebe dotkemisnie, mij vuesehte sjaavnjoe ḡieleātnoen bijre lea individuelle j̄ih jearohke tsiehkeste. Vihkelesvoete maadtoeladtjijstie j̄ih aerpievuekijste juktie j̄ijtjemse viehkiehtidh, ̄vtese lutnjes̄avva bieline lidteratuvreste.⁷

---

⁷ Blix, B. H.: *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge – En oppsummering av kunnskap*. 2016.

Daelie akte dotkemeprosjekte juhtieminiie guktie saemieh demensinie raaktan tryjjesvoetedienesjidie Nöörjesne dääjroeh jñh nuhtjeh: [Byögkeles demensehokse. Hedtieh jñh joekehtsh åtnose tjielten healsoe- jñh hoksedienesjijstie dajvine saemien jñh nöörjen årrojigujmie.](#)

Nasjonal kompetansetjeneste for aldring og helse, mij lea nasjonaale maahtoejarngede demensese Nöörjesne, lea dej minngemes jaepiej [gellie biävneseråajvarimmieh demensen bijre jñh demensehoksen bijre tjirrehtamme mah leah saemiej vööste Nöörjesne stuvresovveme](#), jñh ovmessie dirregh åvtese vaalteme. Materijelle gååvnese noerhtesaemien, julevsaemien, åarjelsaemien jñh nöörjen gïelesne.

Åvtelen nænnoesåbpoe laake nasjonaale unnebelåhkoej jñh unnebelåhkoegieli bijre edtjin faamoem åadtjodh **Sveerjesne** tsiengelen 1. b. 2019, reerenasse Sosijaaleståvroem stilli goerehtalledh man stoerre daerpiesvoete lij daajroedåarjoste healsoe- jñh sujhtemen jñh sosijaaledienesjen sisnjeli.⁸

[Goerehtallemistie](#), mij lea leah sjierelaakan sjiehtesjamme dienesjidie almetjidie demenseskiemtjelassine, vääjnoes sjædta unnebelåhkoelaake jñh nasjonaale unnebelåhkoegyhtjelassh vuelege prioriteetem utnieh dovne åvtehki stuvremen jñh barkiji gaskem tjieltine jñh dajvine, vaanesovmh gååvnesieh jñh goerkese fååtese man åvteste nasjonaale unnebelåhkoej leah sjiere reaktah.

Doh joekehts tjielth jñh aaj dah mah leah tjirkijh dej nasjonaale unnebelåhkoej åvteste unnebelåhkoelaaken nænnoestimmieh joekehtslaakan toelhkestieh. Barkijh fååtesieh mej unnebelåhkoe- jñh unnebelåhkoemaahtoe gaajhkine barkoesuerkine. Gyhtjelasse dääarjoen jñh dienesji bijre unnebelåhkoegïelesne lea såemies dajvine gaertjedamme jñh molse tije doekoe, mestie geervebe sjædta tjieltide jñh dajvide aktem stabijle faalenassem faalehtidh sosijaale- jñh sujhtemedienesjijstie unnebelåhkoegïelesne, men tsiehkïe tjarke jeerehte tjielti gaskem.

---

⁸ *Behovet av kunskap om den stärkta minoritetslagen. En kartläggning av behovet av kunskapsstöd inom socialtjänsten (särskilt äldreomsorgen) och hälso- och sjukvården om lagen (209-724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk.* Socialstyrelsen. 2019.

Jaepien 2017 doh sveerjen regijovnh Norrbotten, Västerbotten, Jiemhte Herjedaelie jñh Dalarna prosjektine nierhkin [Kunskapsnätverk för samisk hälsa](#). Saemiedigkie Sveerjesne aktem moenehtsem healsose, båeriesalmetjegyhtjelassh jñh gaarsjelimmiem nammoehiti jaepien 2018 , mij aktem lihke laavenjostoem daajroeviermine åtna. Laavenjostosne Saemiedigkine jñh saemien siebriejgumie, viermie lea [raeriestimmiem nasjonaale strategijem saemien healsose](#) buakteme, raeriestimmiem nasjonaale strategijese saemien healsose buakteme, gusnie geriatrije lea akte dejstie vijhte prioriteradamme sujhtemesuerkijste.

Såevmesne akte prosjekte etnihkeles unnebelåhkoej bijre jñh mojhteseskïemtjelassi bijre, [ETNIMU](#), nasjonaale giehtelimiemaallh evtiedamme jñh daajroem lissiehtamme mojhtesen jñh mojhteseskïemtjelassi bijre etnihkeles unnebelåhkoej gaskem siejhmelaakan. Prosjekte aaj giengelåbpoe daajroem vadteme profesjonelle barkijidie jñh studeentide sosijaale jñh healsoesujhtemen sisnjeli barkoen bijre ulmiedåehkesne.

Såevmien staate aktem vihties däärjoem vadta juktie saemien sosijaale- jñh healsoesujhtemedïenesjh vedtedh. Daate dorjesåvva Saemiedigkien baaktoe, mij ulmieh biejemie guktie sosijaale- jñh healsoesujhtemedïenesjh maehtieh vadtasovvedh saemien gielesne. Reektehtsh jaepijste 2001 jñh 2008 vuesiehtin læjhkan faalenasse sosijaale- jñh healsoedïenesjidie saemiengïelesne annje lij nåake, aaj tjïeltine. Goh jeatjah noerhtelaantine saamastallije skïemtjijh Såevmesne dääriesmoerh åådtjeme ovmesse goerigumie mah åtnasuvvieh ovmesse teestine goh mojhteseteeste, gusnie teermh nuhtjie mah eah leah åehpies jallh sjyöhtehke bäärasåbpoe saemide.⁹

THL, Healsoen jñh tryjjesvoeten instituhte Såevmesne lea [prosjektem mïrrestallemen åvteste saemiej tryjjesvoeten sisnjelen](#) tjïrrehtamme. Aaj årganisasjovne SamiSoster lea jienebh evtiedimmie- jñh pilovteprosjekth tjïrrehtamme jñh hiejamïenesjh saemiengïelesne faalehte Enontekin tjïeltesne. Jaepien 2017 årganisasjovne europejen åasam åadtjoeji sov barkoen åvteste, gaskem jeatjah akten prosjekten åvteste man aajkoe lij saemieh demensine däärjoehtidh viehkien kulturelle jñh gieledh

---

⁹ Magga, R.: [Saamelaisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämisen haasteet Suomessa](#). *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (6). 2010.

daerpiesvoeth faalehtidh viehkine musihkeste, vætnoste jïh eatnemedååjresijstie.

Kruanalaanten reerenasse sjæjsjali aktem nasjonaale demensestrategijem 2013, man aalkoe lij akte salkehtimmie jaepeste 2012.¹⁰ Soejkesje annje faamosne, men lea såemiesmearan fer båeries sjidteme. Diedte demenesesuerkien åvteste lea Aejliesvoeten departemeenten luvnie/Departementet for sundhed, mij demensestrategijen sjiehtesjimmiem bæjjese fulkie tjielti jïh byögkeles sujhtemen (Sundhedsvæsenets) barkosne. Salkehtimmie jaepeste 2012 vuesiehti ovrehte 250 almetjh Kruanalaantesne jieliejin aktine diagnositeradamme demeneseskiemtjelassine.

2019 dotkeme- jïh evtiedimmieprosjekte [Arktisk aldring](#) (AgeArc) aktem vijries buerkiestimmie båarasåbpoe almetji jieledehtsiehkijste Kruanalaantesne darjoeji. Reektehtse¹¹ aktem årrojogerehtimmie vâaroeminie åtna jaepeste 2018 jïh aktem gamte etnografeles gïhtjehtimmie materijellem. Dïhte vuesehte gellie lihke fuelhkielïhtsegh, men eah gaajhkesh, faatoes gaskesadtemem jïh biævnes fâåtesin åejvieladtjijste jïh tjieltijste. Storre joekehtsh tjielti gaskem man jïjnjem daajroem sujhtemebarkijh demensen bijre utnieh jïh hijven demensehoksen bijre, jïh lissine akte storre daerpiesvoete biævnesigujmie demensen bijre årroji luvnie. Reektehtsisnie aktem nasjonaale daajroebaanhkem jïh haarjanimmiegujmiem juvnehte kruanalaanten tjieltide, mah maehtieh bijjeguvviem utnedh dej vierhtiej bijre mah gååvnesieh fiereguhtene tjieltesne.

Gaajhkh salkehtimmie demensen bijre tjirrehtamme sjidtieh Dronning Ingrid's Hospitaalesne, mij lea Kruanalaanten rijhkehospitaale. Daesnie neurologe, skiemtjesåjhtere jïh fysioterapeute mah demenesesuerkien sisnjelen berkieh, men åejvieladtjh berkieh ihke edtja nuepie årrodh aktem stuerebe bieliem demensesalkehtimmijste voenges sijjesne darjodh. Jaepien 2019 edtja teestedirregem RUDAS jarkoestih kruanalaanten gïeese jïh edtja dam vihtiestidh. Kruanalaanten voestes nasjonaale konferanse demensen bijre soejkesjeminie tjirrehtidh 2020, Aejliesvoeten

---

¹⁰ [Demensredøgørelse 2012](#). Departementet for sundhed. 2012.

¹¹ Nørtoft K. et.al.: [Eldre menneskers liv og helbred i Grønland](#). Reektehtse dotkeme- jïh evtiedimmieprosjektteste [Arktisk Aldring](#) (AgeArc). 2019.

departemeenteste, Sosijaale jñh justijsedepartemeenteste jñh dotkijijstie aktede arktiske voereseprojektteste.¹²

Aalkoe-almetjeperspektijve noerhtelaanti laavenjostosne demensen bijre

2015 raejeste Noerhtelaanti tryjjesvoetejarngje aktem noerhtelaanti demenseviermiem iktede tjirkijidie åejvieladtjijste jñh tjiehpjijste laantine. Viermien varome lea doh nasjonaale strategijh jñh njoelkedassh mah demensesuerkesne gvnesieh.

2013 raejeste 2017 raajan Noerhtelaanti tryjjesvoetejarngje prosjektem iktedi man nomme [Saemieh funksjovnegiehpiedimmine](#), stillemen mietie nrjen åejvieladtjeste Maana-, noere- jñh fuelhkiedirektoaraateste (Bufdir). Varome lij vaenie daajroe gvnei almetji bijre funksjovnegiehpiedimmine jñh saemien maadtojne noerhtelaantine. Prosjekten illedahke lij akte åvtegoerehtimmie, vijhte dotkemereektehtsh jñh aktem prosjektereehtehtsem policyjuvnehtimmiejgumie.¹³

Jaepien 2017 Noerhtelaanti tryjjesvoetejarngje sjaavnjoeh dotkijijstie, tjeltijste jñh jeatjah aktrijste Noerhtelaantine åadtjoeji juktie aalkoe-almetjeperspektijvem lutnjedh aaj demensesuerkesne. Laavenjostosne Regijovne Jemhte Herjedaeline jñh saemien heevehtimmiejaepine Staare 2918, Noerhtelaanti tryjjesvoetejarngje

---

¹² Mikaela Augustussen soptsestamme, Kruanalaanten universiteete, åehpiedehtiemisnie Noerhtelaanti demensevearman voerhtjen 2019.

¹³ Huuva K. et.al.: *Kunskapslage: Personer med funktionsnedstning och samisk bakgrund*. Nordens vlfrdscenter. 2014; Melbe L. et.al.: *Situasjonen til samer med funksjonsnedsttelse*. UiT Norges arktiske universitet og Nordens velferdssenter. 2016; Uttjek, M.: *Levnadsfrhllanden bland samer med funktionsnedstning i Sverige*. Ume unviersitet och Nordens vlfrdscenter. 2016; Gjertsen H. et.al.: *Kartlegging av levekrene til personer med utviklingshemming i samiske omrder*. UiT Norges arktiske universitet og Nordens velferdssenter. 2017; Edin-Liljegren A. och Flykt K.: *Frutstningar och villkor fr samer med funktionsnedstning i de samiska frvaltningskommunerna i Sverige*. Glesbygdsmedicinskt centrum, Vsterbottens lns landsting och Nordens vlfrdscenter. 2017; Hokkanen L.: *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Smi with disabilities*. Nordic Welfare Centre. 2018; Dahlberg A. och Bergstrm J.: *Sluttrapport. Personer med funksjonsnedsttelse med samisk bakgrunn*. Nordens velferdssenter. 2018; Bergstrm, J.: *Personer med funktionsnedstning och samisk bakgrund. Policyrekommendationer*. Nordens vlfrdscenter. 2018.

dam voestes konferaansem öörnedi aalkoe-almetji jñh demensen bñjre Staaresne tjaktjen 2018. Konferanse tjööngki jñenebh goh 90 dotkijh, dienesjebarkijh nasjonaale, regijonaale jñh tñjelten daltesisnie, praktikkerh tñjelten sujhteme- jñh hoksesuerkesne jñh saemien sivijle siebriedahkeste.

Dah mah lin meatan konferansesne seamadin hijven aamhtesh gäävnesieh mej nille maehtieh guhkiebasse bigkedh noerhtelaanti tryjjesvoetesystemen sisnjeli. Vuesiehtimmien gaavhtan saemien skuvle, aarhskuvle jñh maanahokse gelline tñjeltine Sveerjesne jñh Nöörjesne, jñh aaj saemien bääriesalmetjesujhteme. "Saemien" sæjhta jiehtedh saemien giele åtnasåvva jñh barkoe stuvresåvva guktie sjeahta dejnie saemien kultuvrine. Evtiedimmie dan mij gohtjesåvva almetjestuvreme bääriesalmetje- jñh demensesjjsujhtemasse vääromem åtna almetjisnie jñh almetjen maadtosne, iedtjh jñh maahtoeh, mij sæjhta jiehtedh saemien perspektijve aktem iemie sijiem åådtje saemien dajvine jñh almetjidie saemien identiteetine. Jñh lihke fuelhkie aaj enn vielie meatan vaaltasuvvieh sujhtemisnie.

Konferansen mænngan, gijren 2019, orre noerhtelaanti viermie tseegkesovvi suerkesne aalkoe-almetjh jñh demense, tjirkijigujmie åejvieladtjijste, dotkijigujmie jñh barkijigujmie sujhteme- jñh hoksebarkojne, Såvmeste, Nöörjeste, Sveerjeste jñh Kruanalaanteste. Viermie lea akte golme teemaviermijste Noerhtelaanti demenseviermien nuelesne. Aajkoe lea ektesne daerpiesvoetem gaavnedh orre dotkemasse, maahtoelutnjije råajvarimmieh jñh jarkoestimmie jñh sjiehtedimmie diagnosisteradimmiedirregh saemien gielide jñh kruanalaanten gielese.

Haestemh jih raeriestimmieh barkoe- tjåanghkoedåehkijste voestes noerhtelaanti konferansesne aalkoe- almetji jih demensen bijre

Haesteme 1

Faatoes daajroe reaktaj bijre jih ulmien bijre dejstie, tjïelti jih reakta-aajhteri luvnie

- Reaktalaaketjaeliemisnie mierielaakh mah såemiesmearan eah nuekies itjmieslaakan tjïeltijste vaaltasovvh, såemiesmearan eah tjïeltide tjïelke dirregh vedtieh jallh dej diedtem nuekies tjïelkelaakan tjïelkesth. Gellie tjïelth akten prinsihpen mietie berkies "seammalaakan gaajhkesidie", men daate rïektesisnie sæjhta jiehtedh tryjjesvoetedïenesjh seammalaakan sjïdtieh, men eah mirrestalleldh sjïdth.
- Restriksjovni gaavhtan registerinie gielen jih etnisiteeten bijre dellie geerve tjïeltide sjædta saemieh "gaavnedh". Stoerrestaaretjïelth mah gellielaaketje råajvarimmieh jih prosjekth dâarjoe mah öörnesuvvieh sivijle siebriedahkeste eah saemien siebrieh dâarjoe, dan åvteste saemieh eah leah meatan "integreradimmien" ulmiedåehkesne.
- "Demense" ij badth gååvnesh (båarasåbpoe) saemide jih inuihtide, jallh ij tjïelkestamme sjïdth goh mij akt jeatjah goh skiemtjelasse. Gellie båeries saemieh eah leah åådtjeme lohkedh jih tjæledh saemiengïelesne, jih eah maetieh tjæaleldh biëvnesematerijellem nuhtjedh jïjtsh giëlesne. Jienebh almetjh aalkoe-almetjemaadtojne byöroeh sijen reaktah damtedh, mij sæjhta jiehtedh saemien

reeremedajvetjieltine årrodh jñh mah reaktah laaketjaeleme årroejdie vedtieh mah eah dam daejrieh.

Raeriestimmie

1. Nasjonaale njoelkedassh jñh mieriedimmieh sujhtemen jñh hoksen bijre almetjdie demensinie tjuerieh aalkoe- almetjeperspektijvem bæjjese vaeltedh jñh doh praktikheles konsekvensh destie, vuesiehtimmien gaavhtan ietniengiele, åtnoe toelhkeste, "jieledevearteneperspektijve", kultuvrediejevsh, sensiviteete jñh dihte mij gohtjesåvva cultural safety. Demensedåehkie, dåarjoegïetedæjja jñh jeatjah tjirkijh tjïelti åvteste byöroeh tjïelkebe stillemem utnedh soptsestidh mah sårhts reaktah fiereguhte årroje åtna nasjonaale laaki mietie aalkoe-almetji jñh unnebelåhkoej bijre.
2. Saemien reeremetjïelth njoelkedassh, bihkedassh jallh jeatjah sårhts dåarjoem daarpesjïeh, evtiesovveme nasjonaale daltesisnie, guktie maahta reaktalaaketjaelemem rïektesisnie tjïrrehtidh. Nasjonaale reeremetjïelth byöroeh hammoedidh jñh faalehtidh tjïelke bievneseåajvarimmieh mejtie saemien reeremetjïelth maehtieh nuhtjedh dan saemien bijre sïejhmelaakan jñh vielie tjïelke mah reaktaj bijre maam åtna, jñh guktie maahta laejhtedh jis reaktah eah illesovvh.
3. Akte råajvarimmieh noerhtelaanti daltesisnie maahta årrodh sjïehteles reaktalaaketjaelemem goerehtalledh jñh viertiestidh jñh dam voenges sjïehtesjimmiem destie Nöörjesne, Sveerjesne, Sævmesne, Kruanalaantesne jñh dagke aaj Danmarkesne.

Haesteme 2

Faatoes giele- jñh kultuvremaahtoe tñjeltine

- Nöörjen jñh sveerjen tñjelh eah daamtaj saemien giele- jñh kultuvredaajroen mietie gihtjñh gosse edtñjeh barkijñh däärrhtidh. Kruanalaantesne barkijñh fäätesieh mah guarcoeh jñh soptsestieh kruanalaanten gielem.
- Nöörjesne skiemtjesåjhtereööhpehtimmieh gäävnesieh mah lidteraruvrem saemien perspektijvigujmie utnieh. Ajve akte ööhpehtimmie jñjtse programmem åtna mij lea ulmien vööste hammoedamme, dotkeme vuesehte maam konferansesne¹⁴ åehpiedehti. Säävmesne aktem projektem tñjirrehtamme sasemien giele- jñh kultuvremaahtojne aktene sjñere diakovne- jñh skiemtjesåjhtereööhpehtimmesne, men saemien perspektijvh leah jeenjemasth ovvåajnoes sveerjen jñh säävmien ööhpehtimmine healsoe-, sujhteme- jñh sosijaalesuerkesne.

Raeriestimmie

1. Tñjelh daarpesjñeh barkoem systematiseradidh jutkie barkijñh däärrhtidh saemien giele- jñh kultuvremaahtojne. Akte aalkoe maahta årrodh annonsine tñjæledh tñjelte maaje vuajna saemieh sijhtieh ohtsedh, goh Straejmien tñjelte Sveerjesne dorje. Tñjelh byöroeh aaj orre maahtoe-, karrijeere jñh baalhkenuepieh barkijidie sjugniedidh sjyöhtehekie giele- jñh kultuvremaahtojne.
2. Daajroebaseradamme materijelle daerpies saemiej jñh inuihti aerpievuekien vuajnoen bñjre demenses, jñh daerpies aktine jååhkesjimmie sæjhteri maahtojste mej saemien jñh inuihten kultuvremaahtoe, vuesiehtimmien gaavhtan aalkovinie dääjrehtimmie Silvia-jååhkesjimmeste Sveerjesne. Lij sån aaj maahteme aktem praksiselihke maadhööhpehtimmiem evtiedidh sujhteme-, hokse- jñh sosijaaledñenesjñisnie saemien reeremetjñeltine. Byöroe digkiedidh jñh vaestiedidh

---

¹⁴ Eriksen, L. T., Bongo, B. A. og Mehus, G. [Urfolksperspektiv i utdanning. Sykepleierutdanninger i Norge uten urfolkskunnskap?](#) Nordisk sykeplejeforskning, 7 (3), 239-249. 2017.

maadthgyhtjelassh jñh aelhie gyhtjelassh ööhpehtimmesne goh "mij lea saemie" jñh "saemieh stoerrestaarine årroeh?".

Haesteme 3

Faatoes dírregh biejjieladtje barkosne jñh dírregh juktie barkoem evtiedidh

- Nöörjesne sãemies dírregh leah evtiesovveme, vuesiehtimmien gaavhtan diagnostiseradimmien jñh bievniesi sisnjeli lihke fualhkan, men annje jñjnjh kultuvresjiehtedamme jñh/jallh jarkoestamme dírregh fããtesieh, gaajhkine saemien gieline jñh kruanalaanten giellesne.

Raeriestimmie

1. Akte ráajvarimmie mejnie maahta nierhkedh nasjonaale jñh noerhtelaanti daltesisnie lea areenah tseegkedh áejvide jñh barkijidie reeremetjieltine fierhten jaepien juktie gaavnedidh jñh dáájrehtimmieh juekedh.
2. Akte jeatjah ráajvarimmieh mejnie maahta nierhkedh , maam aaj maahta nasjonaale jallh noerhtelaanti daltesisnie tjírrehtidh, lea dírregh damtjidh mah joe noerhtelaantine gããvnesieh jñh átnasuvvieh. Lissine lij hijven orreme sjyöhtehke viermieh, dírregh jñh vuekieh damtjidh mah dagke gããvnesieh, jñh mah leah unnebelåhkojde dorjesovveme, goh tordedaalerh, sveerjensãevmieladtjh, kveenah jñh juvdelassjh. Goerhtalleme maahta aaj tjjelten ráajvarimmiej bijre årrodh, goh hoksegãetieh bãeries almetjidie jallh biejjiedarjomh saemien profijline. Maahta aaj soptsesh, mejtie systemen mietie sñjse tjöönghkie lihke fuelhkeste, våaroeminie nuhtjedh juktie tjielti barkoem evtiedidh. Maahta læhkoes vuesiehtimmieh tjieltijste akten digitaale noerhtelaanti dírregevãarhkose tjöönghkedh, maam maahta geerjehtidh dej nasjonaale demensemaahtoejarngi tjírreh mah gããvnesieh.

Haesteme 4

Guktie laavenjostojne jærhkebe aalkoe-almetji jìh demensen bijre?

- Daerpies aktine noerhtelaanti teemaviermine demensese jìh aalkoe-almetjidie, goh bielic dehtie byögkeles noerhtelaanti laavenjostoste demensen bijre, jìh aktine stabijle jìh ihkuve beetnehdäärjojne. Teemaviermie byöroe sjyöhtehke systematihkeles laavenjostoevuekieh damtijidh Saemiedigkine jìh kruanalaanten aktöörigujmie.
- Teemaviermie edtja maehdedh stuvrije rãállam utnedh gosse edtja vierhtieh damtijidh, goh vuesiehtimmien gaavhtan diagnositeradammedirregh, giehtjedimmielæstoeh jìh plearoe mejtie maahta jarkoestidh jìh sjiehtedidh, guktie dah maehdiedh jeatjah noerhtelaantine åtnasovvedh (vuartesjh bijjielisnie). Viermie aaj maahta rãállam utnedh damtijidh jìh vuekieh raeriestidh orre daerpiesvoeti bijre, vuesiehtimmien gaavhtan dirregh jìh vuekieh mah leah sjiehtedamme nuerebe almetjidie demensine jìh aalkoe-almetjemaadtojne.

Raeriestimmie

1. Daerpies aktine noerhtelaanti goerehtalleminie dehtie noerhtelaanti jìh gaskenasjonaale dotkemistie mij demensen jìh aalkoe-almetji bijre gãåvnese. Teemaviermie edtja maehdedh dialogem aelkedh nasjonaale åejvieladtjigujmie juktie goerehtallemem noerhtelaanti daajroepoortaaline sjiehtesjidh. Teemaviermie edtja aaj vuartasjidh mejtie nuepie gãåvnese noerhtelaanti laavenjostose skreejrehtidh dotkemen bijre, vuesiehtimmien gaavhtan effekti bijre ovmessie rãajvarimmijste jallh daejremevoeteles goerehtallemem bijre daerpiesvoetijste. Aaj laavenjostoe maahta sjyöhtehke årrodh dejnie gaskenasjonaale dotkemeviermine aalkoe-almetjidie jìh demensese.
2. Teemaviermie jìh Noerhtelaanti tryjjesvoetejarng byöroeh damtijidh mejtie nuepie gãåvnese akten saemien jìh kruanalaanten perspektijvese dennie gaavnoes noerhtelaanti

laavenjostosne sujhtemen bijre guhkies mieresne,
vuesiehtimmien gaavhtan tjielth Kruanalaantesne jallh
saemien reeremetjielth Nöörjesne, Sveerjesne jih Såevmesne
meatan vaeltedh.

Lidteratuvre

Læstosne ajve lidteratuvre maam áehpiedehti konferansesne jallh leah váaroeminie átnasovveme áehpiedehtiemidie desnie.

Anderson, Ian et. al.: Indigenous and tribal peoples' health (The Lancet-Lowitja Institute Global Collaboration). A population study. *The Lancet* 388. 2016.

Blix, B. H.: *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge – En oppsummering av kunnskap*. 2016.

Blix, B. H. og Hamran, T.: "They take care of their own". Healthcare professionals' constructions of Sami persons with dementia and their families' reluctance to seek and accept help through attributions to multiple contexts. *International Journal of Circumpolar Health* 76 (1). 2017.

Eriksen, L. T. et.al.: Urfolksperspektiv i utdanning. Sykepleierutdanninger i Norge uten urfolkskunnskap? *Nordisk sygeplejeforskning* 7 (3). 2017.

Jacklin, K., and Warry, W.: Forgetting and forgotten: Dementia in Aboriginal seniors. *Anthropology and Aging Quarterly* 33 (13). 2012.

Jacklin K. et.al.: The Emergence of Dementia as a Health Concern Among First Nations Populations in Alberta, Canada. *Canadian Journal of Public Health* 104 (1). 2013.

Jacklin, K. et. al.: Informal dementia caregiver among Indigenous communities in Ontario, Canada. *Care Management Journals* 16 (2). 2015.

Hulko, W. et.al.: Views of First Nation Elders on memory loss and memory care in later life. *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 25 (4). 2010.

Lanting, S. et.al.: Aboriginal experiences of aging and dementia in a context of sociocultural change: Qualitative analysis of key informant group interviews with Aboriginal Seniors. *Cross Cultural Journal of Gerontology* 26 (1). 2011.

Magga, R.: Saamelaisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämisen haasteet Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (6). 2010.

Mayeda E. et.al.: Inequalities in dementia incidence between six racial and ethnic groups over 14 years. *Alzheimer's & Dementia* 12 (3). 2016.

Mehus, G. och Bongo, B. A.: *Kunnskapsoppsummering og litteraturgjennomgang av samiske helse- og omsorgstjenester - med særlig vekt på demens, terminalomsorg og kulturens betydning i pleie- og omsorgsutøvelsen*. HiF-rapport 2012:3. Høgskolen i Finnmark 2012.

Mehus, G. och Moffitt, P.: Important Factors When Communicating with Sami Patients About Health, Illness and Care Issues. *Nordisk sygeplejeforskning* 8 (4). 2018.

Smith K. et.al.: High prevalence of dementia and cognitive impairment in Indigenous Australians. *Neurology* 71 (19). 2008.

Policytjaatsegh jih web-vierhtieh

- Nöörjen demensestrategije
  - Sveerjen demensestrategije
  - Säävmien mojtteseprogramme
  - Kruanalaanten demensestrategije
-
- Aldring og helse (Nöörje) dírrege jih bievnesh saemiej jih demensen bijre
  - Vad är demens, aelhkielohkeme bievnesh demensen bijre, sjihtedamme almetjidie funksjovnegiehpiedimmine, gååvnese noerhtesaemien, julevsaaemien jih åarjelsaaemien gielesne, vijhte noerhtelaanti gieline jih eengelsken gielesne.
  - Noerhtelaanti demenseviermie
  - Teemaviermie aalkoe-almetjidie jih demensese

Nordens velferdssenter
Box 1073, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress: Drottninggatan 30
Tel: +46 8 545 536 00
info@nordicwelfare.org

Nordens velferdssenter
c/o Folkhälsan
Topeliusgatan 20
FI-00250 Helsingfors
Tel: +358 20 741 08 80
info@nordicwelfare.org

**Nordens
velferdssenter**